

vi za umjetnike, pisce, filozofe, znanstvenike itd., a upravo na toj nepoznanici temelje se i Andrićeva djela i zato su nam i danas zanimljiva, a golicat će maštu čitatelja i dalje. Ne možemo odvojiti čovjeka od prirodnih zakona, pa stoga ne možemo niti Andrića promatrati ne uzimajući u obzir fiziku.

Zaneta Sambunjak
Odsjek za germanistiku
Filozofski fakultet
Zadar
zsamb@unizd.hr

Branko Tošović (Grac)

Pokušaću da ukažem na to šta Herceg Novi i upravo završeni simpozijum znače za Andrićev projekat. Čini mi se da ovim skupom počinje nova njegova etapa. Do sada smo imali dva istraživačka perioda. Prvi se odnosi na aktivnosti do Višegrada (2008–2011): 2008, 2009, 2010. i 2011. analizirali smo pojedine faze u stvaralaštvu Iva Andrića: gračku (1923–1924), austrougarsku (1892–1922), „u sjenci dvaju svjetskih ratova“ (1925–1941), ratnu (1941–1945). Tu smo, što se tiče hronologije, stali i počeli sa drugim periodom (2013–2019) zato što sam smatrao da poslijeratno razdoblje (1946–1975) nije toliko značajno za Andrićevo stvaralaštvo koliko je važnije bilo ono što je pisac tražio od istraživača i što je postalo moto ovog projekta: „Ne proučavajte mene, već proučavajte moje delo“. Stoga smo počeli da organizujemo simpozijume onako kako do to sada nije rađeno – da se svaki naredni skup posveti isključivo jednom tekstu. Taj konceptijski zaokret otvorio je simpozijum u Višegradu (2012) o romanu NA DRINI ČUPRIJA. Onda je trebalo da u Travniku održimo skup o TRAVNIČKOJ HRONICI, u Sarajevu o OMERPAŠI LATASU, u Istanbulu o PROKLETOJ AVLIJI, a Beogradu o GOSPOĐICI. Međutim, skup u Višegradu bio je izuzetno ispolitizovan pa se činilo da je nerealan da se bilo kakav simpozijum o Andriću i njegovom djelu, u okviru ovog projekta, održi u Federaciji Bosne i Hercegovine. Zbog toga su tri naredna: o TRAVNIČKOJ HRONICI, PROKLETOJ AVLIJU i ZNAKOVIMA PORED PUTA održani u Gracu (2013, 2014, 2015), a o GOSPOĐICI u Beogradu (2016) i OMERPAŠI LATASU u Bukureštu (2017). Prošle smo godine priveli kraju analizu Andrićevih romana: u centru pažnje imali smo sve završene romane (NA DRINI ČUPRIJA, TRAVNIČKA HRONIKA, PROKLETA AVLIJA, GOSPOĐICA) i jedan nezavršeni (OMERPAŠA LATAS), koji su, uz ZNAKOVE PORED PUTA, dobili i odgovarajuće zbornike. Ostao je posljednji i nedovršeni roman NA SUNČANOJ STRANI. Logično je bilo da o njemu govorimo u Herceg Novom, u kome je Andrić sagradio kuću i proveo četiri godine (obično tokom ljeta). Time smo finalizovali tumačenje romanâ pa se postavi-

lo pitanje da li da se u nastavku Projekta bira jedan određeni tekst, recimo neka Andrićeva pripovijetka, prepiska ili publicistika ili da se pristupi fenomenološki (da se traže dominantne, motivi i sl.). Činilo mi se da bi najbolje bilo da se nađe ono što je posebno interesantno i što je, možda, provokativno, ali ne politički, već stvaralački, umjetnički, estetski.

Budući da sam smatrao da roman NA SUNČANOJ STRANI (koji bih nazvao romanom siročetom ili još bolje romanom nedonoščetom) po kvalitetu nije na nivou drugog nedovršenog romana OMERPAŠE LATASA, a pogotovo završenih NA DRINI ČUPRIJE, TRAVNIČKE HRONIKE, PROKLETE AVLIJE i GOSPOĐICE, temi o „romanu“ NA SUNČANOJ STRANI dodao sam kao temu ono što je jedan od bitnih motiva u Andrićevom stvaralaštvu – svjetlost, koja, na neki način, povezuje ranog i kasnog Andrića. Upravo završeni skup pokazuje da je ova orijentacija bila produktivna, jer smo paralelno analizirali dvije dominantne: s jedne strane, nezavršeni roman NA SUNČANOJ STRANI i, s druge, svjetlost kao motiv. Referentima je bila predložena i treća komponenta, ali je ona, na neki način, ostala na periferiji interesovanja – (a) Andrić i Crna Gora i (b) Andrić i značajne kulturne i književne ličnosti Crne Gore. To je dobrim dijelom nadomješteno knjigom Vladimira Roganovića, promovisanom na simpozijumu, koji je vrlo dobro predstavio boravak Iva Andrića u Herceg Novom i dotakao, koliko je mogao, boravak u njemu drugih umjetnika, književnika, slikara i dr. U nekim referatima došla je do izražaja važna paralela: Andrić i Njegoš. Međutim, budući da je ta tema dosta istražena, u principu se po površini plivalo (nije se ulazilo duboko u problematiku).

Kao što znate, prvobitna orijentacija – održavanje pet simpozijuma i izdavanje odgovarajućih zbornika potpuno je probijena pa smo došli do dvanaestog skupa. Simpozijumom u Moskvi 2019. počinje novi period, koji traži novu strategiju (budući da su svi romani pojedinačno razmatrani). Neki Andrićevi prozni tekstovi, posebno oni koje nisu detaljno obrađeni u okviru prvih naših simpozijuma, zaslužuju posebnu analizu. O tome sada ne želim da govorim (da ne bih „omanuo“), ali postoji više ideja.

Moskva će biti nastavak Herceg Novog: ući ćemo u hladnoću, pozabavićemo se veoma interesantnom tematikom i što je najvažnije – to će biti simpozijum koji će evropska, odnosno europska komponenta (projekat glasi: Ivo Andrić u e v r o p s k o m kontekstu) najviše doći do izražaja. Izlazimo izvan okvira Balkana, a ulazimo na područje velike svjetske literature i njenih nobelovaca, s tim što se koncentrišemo na ruske laureate, ali dajemo mogućnost da se izaberu i drugi. Da ne bismo previše otišli u širinu, da se ne izgubimo i površno analiziramo, insistirao sam da u naslovu stoje samo ruski nobelovci. Ali germanisti mogu da dovode u vezu Andrića sa njemačkim velikim piscima kao što je Hese, Gras i dr. Sa drugih područja takođe se mogu uzeti pisci i djela (danas je koleginica iz Grčke imala lijep referat o odnosu Andrića i jednog grčkog nobelovca).

Kada je u pitanju prvi tematski blok skupa u Herceg Novom – roman na SUNČANOJ STRANI, imali smo jednu prednost i jednu otežavajući okolnost. Da krenem od posljednjeg: za ovo Andrićevo djelo (objavljeno nedavno – 1994) faktički nemamo literature. Na početku skupa istakao sam da sam našao desetak bibliografskih jedinica, a i to je sitno, izuzev radova Žanete Đukić Perišić i Radovana Vučkovića. Do ove 2018. godine (nakon više od dvije decenije) gotovo da nema ozbiljnijih kritičkih tumačenja. OMEPPAŠA LATAS takođe nije završen, ali je izazvao znatno širu reakciju. Imamo ćutanje književnih kritičara, koje je rezultat, između ostalog, i toga što su neki likovi, kao Jelena i Galus, podobro analizirani. Ta neistraženost bila nam je, na neki način, i prednost jer smo imali čisto polje.

*

Što se tiče referata na simpozijumu, o tome je kolega Đukić već nešto rekao, a ja ću pokušati da na osnovu zabilježaka (svaki sam referat pažljivo pratio) izvučem ono što je bilo posebno zanimljivo (da Vas sada time ne opterećujem i ne oduzimam vrijeme, daću to u pisanoj verziji diskusije). Bilo je interesantnih izlaganja. Recimo, kolega Igov iznio je nešto što je saznao direktno u razgovoru sa Andrićem: da postoji još jedan nezavršeni roman, *mediteranski roman*, odnosno *Balkanac na Mediteranu*. To je, možda, trebalo da bude nastavak onoga što je samo naznačeno u TRAVNIČKOJ HRONICI: sukob kontinenta i Mediterana. Druga novina jeste proširenje spiska osoba koje bi se mogle naći iza lika Jelene (kao prototipa). Do sada je najviše spominjana Helena iz Krakova i Milica, Andrićeva supruga. Kolega Igov smatra da bi to mogla biti i Gojmerac. Kada je u pitanju metodologija, nismo baš često primjenjivali nove istraživačke postupke i principe, pa smo, manje-više, tradicionalno pristupali analizi. Ali se vidi očigledni pomak kod mladih referenata. Oni drugačije razmišljaju pa se kod njih može naći niz interesantnih zapažanja. Dobio sam utisak da smo se uglavnom koncentrisali na svjetlost u zatvoru i na svjetlost u kontekstu priče ŽENA NA KAMENU. U referatima je centralni orijentir bilo sunce, a malo je bilo tumačenja mjeseca i mjesečine. Zvijezde gotovo da nisu spominjane, iako su zastupljene u Andrićevoj lirici. Recimo, veoma asocijativna pjesma VEO počinje ovako: *Zvezdano nebo* [...], a pripovijetka LICA:

Zvezdanog neba i ljudskog lica nikad se čovek neće moći nagledati. Gledaš i gledaš, i sve je viđeno a neznano, poznato a novo.

Andrića bi trebalo posmatrati u kontekstu triju tipova pjesnika: mjesečara, sunčanika i zvjezdarnika.

*

Šta nisam uspio da kažem? To je, prije svega, ono što sam očekivao da će, možda, neko drugi uraditi: da se Jelena tumači u kontekstu heterotopija. Čini mi se da su LETOVANJE NA JUGU, svi tekstovi vezani za Jelenu i LILI LALAUNA mogu produktivno razmatrati u okviru onoga što obuhvata dati pojam i svega

onog što bi moglo da se smjesti u odrednicu *Andrić fantastični*. Kada je u pitanju Jelena i sam roman NA SUNČANOJ STRANI, dobijam utisak da je priređivač učinio „nepravdu“ prema Jeleni time što ju je stavio u isti kontekst sa zločin-
cem i uklještio groznim okruženjem. Jelena je svijetli motiv, a Postružnik je
strašan lik, ona je lirika, on je epika i dramatika, ona je poezija, on je sumorna
proza. To je jedan veliki kontrast koji mi u ovoj rekonstrukciji romana smeta.
Smeta velika bijela boja i velika crna boja, smeta spoj fantastičnog i zastraš-
jućeg. Osim toga, prilično sam kritički orijentisan prema onome što smo dobili
tom „rekonstrukcijom“ (bliža mi je svaka odvojena priča, nego ovakva cjelina).
Na kraju, ovo djelo ne bih nazvao romanom, već romanoidom ili zbirkom pripo-
vijedaka.

Branko Tošović (em.)
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
branko.tosovic@uni-graz.at